

УДК 37.091.4(477):373.3-027.1

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2024.1.4>

Тетяна МУХІНА

старша викладачка кафедри початкової освіти, Бердянський державний педагогічний університет, вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна, 71100

ORCID: 0000-0002-1758-882X

Бібліографічний опис статті: Мухіна, Т. (2024). Проблема розвитку початкової освіти у науковій спадщині академіка Олександри Савченко: від витоків до сучасності. *Acta Paedagogica Volynienses*, 1, 22–29, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2024.1.4>

ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ У НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ АКАДЕМІКА ОЛЕКСАНДРИ САВЧЕНКО: ВІД ВИТОКІВ ДО СУЧАСНОСТІ

У статті висвітлено результати дослідження щодо особистого внеску відомої української вченої Олександри Яківни Савченко в проблему модернізації початкової освіти в Україні в різні історичні періоди. Зокрема авторка класифікувала їх наступним чином: трансформація початкової освіти в Україні першого десятиліття її незалежності (потреба у формуванні нової освітньої політики, адаптації до змінених соціально-економічних умов, збереженні та розвитку національно-культурних цінностей); оновлення початкової освіти з впровадженням особистісно-орієнтованого та компетентнісного підходів до навчання (спрямованість на розвиток творчих здібностей, самостійності та взаємодопомоги учнів, формування їх ключових і предметних компетентностей); реформування початкової освіти в умовах Нової української школи (реалізація ідей дитиноцентризму, партнерства, інноваційності та інклюзивності).

Основну увагу в дослідженні спрямовано на виявлення ключових ідей та концептуальних засад щодо модернізації початкової освіти, а також їх актуальність та значущість для сучасного освітнього процесу. Визначено та обґрунтовано, що наукова спадщина академіка О. Савченко має теоретичне та практичне значення для розвитку національної освіти, зокрема початкової.

Акцентовано увагу на тому, що вчена О. Савченко була ідейною натхненницею компетентнісної початкової освіти, розробницею системи ключових компетентностей, а також прихильницею дитиноцентризму, педагогіки партнерства, інноваційності та інклюзивності в освіті, що є міцним підґрунтям ідей Нової української школи.

Отже, результати дослідження дозволяють стверджувати, що наукова спадщина академіка Олександри Савченко є невичерпним джерелом натхнення та орієнтиром для сучасних педагогів, які прагнуть до постійного вдосконалення.

Ключові слова: академік Олександра Савченко, наукова спадщина, історико-педагогічний аналіз, розвиток початкової освіти, особистісно-орієнтоване навчання, компетентнісний підхід, Нова українська школа.

Tetiana MUKHINA

Senior Lecturer at the Department of Primary Education, Berdyansk State Pedagogical University, Zhukovskoho str., Zaporizhzhia, Ukraine, 71100

ORCID: 0000-0002-1758-882X

To cite this article: Mukhina, T. (2024). Problema rozvytku pochatkovoyi osvity u naukoviy spadshchyni akademika Oleksandra Savchenka: vid vytokiv do suchasnosti [The problem of the development of primary education in the scientific heritage of academician Oleksandra Savchenko: from origins to the present]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 1, 22–29, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2024.1.4>

THE PROBLEM OF THE DEVELOPMENT OF PRIMARY EDUCATION IN THE SCIENTIFIC HERITAGE OF ACADEMICIAN OLEKSANDRA SAVCHENKO: FROM ORIGINS TO THE PRESENT

The article presents the results of a study on the personal contribution of a well-known Ukrainian scientist Oleksandra Yakivna Savchenko to the problem of modernization of primary education in Ukraine in different historical periods. In particular, the author classified them as follows: transformation of primary education in Ukraine in the first decade of its independence (the need to form a new educational policy, adaptation to changed socio-economic conditions, preservation and development of national-cultural values); renewal of primary education with the introduction of personality-oriented and competence-based approaches to learning (orientation to the development of creative abilities, independence

and mutual assistance of students, formation of their key and subject competencies); reforming of primary education in the conditions of the New Ukrainian School (implementation of the ideas of child-centrism, partnership, innovation and inclusiveness).

The main attention in the study is focused on identifying the key ideas and conceptual foundations for the modernization of primary education, as well as their relevance and significance for the modern educational process. It is determined and substantiated that the scientific heritage of academician O. Savchenko has theoretical and practical value for the development of national education, especially primary.

The attention is drawn to the fact that the scientist O. Savchenko was the ideological inspirer of the competence-based primary education, the developer of the system of key competencies, as well as the supporter of child-centrism, pedagogy of partnership, innovation and inclusiveness in education, which is a solid foundation for the ideas of the New Ukrainian School.

Therefore, the results of the study allow to assert that the scientific heritage of academician Oleksandra Savchenko is an inexhaustible source of inspiration and guidance for modern educators who strive for constant improvement.

Key words: academician Oleksandra Savchenko, a scientific heritage, a historical-pedagogical analysis, a development of primary education, a person-oriented learning, a competence approach, New Ukrainian School.

Актуальність проблеми. Освіта на різних етапах поступу нашої країни була одним з найважливіших завдань держави та виступала загальнонаціональним пріоритетом. Особливе значення приділялось проблемі розвитку саме початкової освіти, як одній із магістральних і водночас дискусійних.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед учених, які досліджували процеси її становлення, розвитку й модернізації, слід назвати І. Андрошук, Н. Бібік, В. Бондара, М. Вашуленка, Н. Кічук, Л. Коваль, Я. Кодлюк, О. Комар, Л. Кочину, О. Ліннік, Н. Луцан, С. Мартиненко, О. Матвієнко, З. Онишківа, О. Онопрієнко, Л. Петухову, К. Пономарьову, О. Савченко, С. Скворцову, С. Стрілець, В. Тименка, О. Федій, Л. Хомич, Л. Хоружу, А. Цимбалару та ін. У своїх наукових працях вони зосереджували увагу на пошуку нових напрямів цілісного дослідження освітньої галузі, визначені умов ефективності інноваційних процесів в освіті, забезпеченні її неперервності та ін.

У контексті зазначеного вагоме місце належить академіку Олександрі Яківні Савченко, яка безпосередньо сприяла впровадженню реформ у систему освіти. Її науковий доробок і педагогічна спадщина створили міцне підґрунтя в історії національної освіти, зокрема й початкової.

Мета статті полягає в дослідженні особистого внеску академіка О. Савченко в проблему модернізації початкової освіти в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Олександра Яківна Савченко (08.05.1942 – 06.11.2020) – видатна постать у галузі освіти, яка пройшла шлях від простої вчительки початкової школи до знаної вченої, академіка. Її посади, звання і досягнення у сфері освіти на держав-

ному рівні можна перераховувати довго. Вона мала науковий ступінь доктора педагогічних наук, звання професора, була дійсним членом НАПН України; обіймала посаду заступника міністра освіти в період з 1995 по 2000 роки, очолювала Міжвідомчу раду з координації досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології; була головою спеціалізованої вченої ради із захисту докторських дисертацій; Відмінником народної освіти України, Заслуженою працівницею народної освіти України, Лауреаткою Державної премії України в галузі освіти 2011 року; нагороджена орденами «Знак Пошани» та «Княгині Ольги» I, II, III ступеня (Онопрієнко, 2021).

Особливе місце у науковій спадщині академіка О. Савченко посідає робота щодо підготовки низки нормативних документів про освіту, а саме: «Концепції державних стандартів загальної середньої освіти для 11 та 12-річних шкіл»; «Концепції 12-річної школи»; «Державного стандарту початкової освіти»; «Державного стандарту загальної середньої освіти» тощо. Такий напрям діяльності свідчить про особливу увагу вченої до системи національної освіти, прагнення створити концептуальні засади загальної середньої освіти України та нормативні документи й положення щодо її існування (Онопрієнко, 2021).

Проаналізуємо численні праці академіка О. Савченко з проблеми модернізації початкової освіти за часів незалежності нашої держави та виокремимо періоди цього процесу:

– трансформація початкової освіти в Україні першого десятиліття її незалежності (потреба у формуванні нової освітньої політики, адаптації до змінених соціально-економічних умов, збереженні та розвитку національно-культурних цінностей);

– оновлення початкової освіти з впровадженням особистісно-орієнтованого та компетентнісного підходів до навчання (спрямованість на розвиток творчих здібностей, самостійності та взаємодопомоги учнів, формування їх ключових і предметних компетентностей);

– реформування початкової освіти в умовах Нової української школи (реалізація ідей дитиноцентризму, партнерства, інноваційності та інклюзивності).

Розглянемо більш детально зазначені періоди та визначимо внесок академіка О. Савченко в розвиток початкової освіти на кожному з них.

1. Трансформація освіти в Україні першого десятиліття її незалежності.

У часи проголошення незалежності України виникла необхідність трансформації початкової освіти. Чимало зусиль для цього процесу доклала відома українська вчена Олександра Яківна Савченко. Так, на початку 90-х рр. ХХ ст. вона розробила нову Концепцію розвитку школи першого ступеня навчання, яка ґрунтувалася на нових методологічних (демократизація, деполітизація, деідеологізація, національна спрямованість, дитиноцентризм, відповідність соціальним запитам суспільства) і дидактичних (варіативність, гуманітаризація, гуманізація, диференціація, інтеграція) засадах. Побудову змісту освітнього процесу початкової школи цього періоду вчена вбачала в реалізації її підготовчих функцій до успішного подальшого навчання, виховання і розвитку молодших школярів; організації освітнього процесу, у якому учні зможуть відчувати усі радощі дитинства; виразній ролі загальнокультурних знань та вмій; диференціюванні базового варіативного компоненту з окремих предметів чи інтегрованих курсів (Савченко, 1990).

Глибокий інтерес становлять праці академіка О. Савченко, присвячені реформуванню початкової галузі освіти в Україні на початку її незалежності в умовах трансформації суспільної парадигми, переходу від авторитарної до особистісно орієнтованої системи. Серед них: «Реформування змісту початкової освіти» (1996); «Освіта має стати загальнодержавним пріоритетом» (1997); «Основні напрями реформування шкільної освіти» (1998); «Зміст шкільної освіти на рубежі століть» (1999); «Стан і завдання реформування змісту загальної шкільної освіти» (1999); «Закон про загальну

середню освіту – нові умови її стабільного розвитку» (1999) та інші (Савченко, 1996; Савченко, 1997; Онопрієнко, 2021).

Аналіз вищезазначених праць дозволяє стверджувати, що в них Олександра Яківна висловлює свої роздуми щодо реформування змісту шкільної освіти як «унікальної моделі суспільних вимог до підготовки молодих поколінь до життя», звертаючись до попереднього вітчизняного досвіду (Савченко, 1996).

Принагідно зазначимо, цінним є те, що академік О. Савченко у цих наукових доробках визначила етапи розвитку змісту шкільної освіти в Україні з початку 20-х років і до кінця ХХ ст. та на основі ретроспективного аналізу розкрила організаційно-педагогічні засади реформування змісту початкової освіти за період незалежності, виокремила ключові позитивні (розвиток шкіл нового типу; зростання кількості учнів, які навчаються українською мовою; відродження освіти національних меншин; створення національного навчально-методичного забезпечення освіти тощо) та негативні (вплив фінансової кризи на випуск підручників; зменшення контингенту шестирічних першокласників; погіршення здоров'я і перевантаженість дітей; недостатнє фінансування шкіл тощо) тенденції з урахуванням педагогічних та суспільно-політичних чинників; окреслила основні питання цього процесу та запропонувала шляхи їх розв'язання (Савченко, 1997; Березівська, 2012).

Вагомий внесок у розбудову освітньої системи нашої держави академік О. Савченко здійснила будучи заступником міністра освіти України (1995 – 2000). Вона особисто вплинула на приєднання до Болонського процесу та педагогічно вмотивовано визначила змістові лінії євроінтеграційного контенту національної освіти (Онопрієнко, 2021).

Новий зміст освіти національної школи ставив перед початковою ланкою завдання, практичне втілення яких, за переконаннями української вченої, полягало в інновації їх реалізації – без фізичного і психічного перенапруження здобувачів освіти та зі збереженням емоційної стабільності вчителів початкових класів. Нові концептуальні засади розвитку початкової освіти, на думку Олександри Яківни, передбачали створення державного стандарту, навчальних програм та планів, розробку нового

методичного забезпечення та методик для діагностики готовності учнів початкової школи до навчальної діяльності, апробацію гнучкості структури початкової освіти зі зміною тривалості навчання (Савченко, 1990).

Так, під керівництвом О. Савченко був підготовлений проєкт першого покоління Державного стандарту початкової загальної освіти (1997), науковою платформою якого стали запропоновані вченою положення теорії змісту початкової освіти, а саме: джерелами його формування є наука, виробничі технології, краєзнавство, літознавство, педагогічні й психологічні знання тощо; зміст початкової освіти є багатокомпонентним (система знань, система способів діяльності, досвід індивідуальної творчої діяльності, досвід ставлення до навколишнього світу); пріоритетами його добору є спрямованість на загальний і різнобічний розвиток молодших школярів та повноцінне оволодіння всіма компонентами навчальної діяльності; зміст кожного навчального предмета має складатися з двох частин – інваріантної та варіативної (Савченко, 1996).

Протягом 1999–2000 рр. на чолі з О. Савченко було доопрацьовано Державний стандарт початкової загальної освіти, а згодом – затверджено та з 2001–2002 н. р. упроваджено в школі I ступеня.

Отже, доходимо висновку, що проблема реформування шкільної галузі в умовах розбудови державності незалежної України була однією із провідних у науково-дослідницькій діяльності вченої та ґрунтувалася на ключовій тезі «Освіта має стати загальнодержавним пріоритетом».

2. Оновлення початкової освіти з впровадженням особистісно-орієнтованого та компетентнісного підходів до навчання.

З прийняттям нового закону «Про загальну середню освіту» (1999) у нашій країні розпочався черговий етап перебудови початкової школи на засадах особистісно-орієнтованого навчання. Олександра Яківна зробила значний внесок у розробку методології і теорії особистісно-орієнтованої системи освіти. Вона була глибоко переконана, що процес навчання в початковій школі має здійснюватися на засадах особистісно-орієнтованого підходу через впровадження: багатоваріантності методик і технологій, уміння організувати навчання

одночасно на різних рівнях складності, утвердження цінностей емоційного благополуччя, позитивного ставлення до світу; діагностичності навчання, де пріоритетним має стати реальне знання потенційних можливостей учнів початкової школи; навчального діалогу, де інноваційним є можливість надавати молодшим школяра бути співавторами уроку (Савченко, 2012; Савченко, 2013).

Академік О. Савченко завжди мала інноваційний погляд на світові тенденції в освіті. Про це свідчить її зацікавленість ідеєю компетентнісного підходу, яка активно обговорювалася в Європі на початку 2000 р. та призвела до прийняття Європейською довідковою рамкою ключових компетентностей для навчання протягом життя у 2006 р. Учена усвідомлювала значущість компетентнісної освіти в контексті глобалізації та необхідності переходу освітніх систем на компетентнісну основу. Так, під її керівництвом була розроблена Концепція другого покоління Державного стандарту початкової загальної освіти, де компетентнісний підхід набув подальшого розвитку.

У зв'язку з цим, Олександра Яківна визначила ефективні шляхи оновлення змісту початкової школи на засадах гуманної, особистісно орієнтованої, національно визначеної освіти, акцентуючи увагу на створенні та впровадженні державного стандарту. Тому у другому поколінні Державного стандарту початкової загальної освіти (2011) чітко простежується спрямованість змісту усіх освітніх галузей на застосування компетентнісного підходу як інструменту забезпечення результатного складника освітнього процесу у вимірах навчальних досягнень учнів (Савченко, 2014; Савченко, 2015).

Оновлення змісту початкової освіти на засадах компетентнісного підходу, зазначала вчена, має забезпечувати підвищення її якості та передбачати перенесення уваги з процесу навчання молодших школярів на результат, тобто формування і розвиток загальнонавчальної, предметної і міжпредметної компетентностей особистості. Олександра Яківна першою в українській освіті, враховуючи національний досвід та використовуючи європейські підходи, виокремила у метакомпетентність такий конструкт як «уміння вчитися», що трактувала як «складне інтегроване утворення, сутність

і структура якого зумовлені метою його формування в контексті ідей компетентнісної освіти» (Савченко, 2014; Онопрієнко, 2021).

Також академік О. Савченко чимало доклала зусиль для розробки та реалізації нових навчальних планів, програм і підручників, які суттєво наповнені та збагачені розвивальним і виховним компонентами. Система завдань у підручниках з різних предметів, за переконанням ученої, мала успішно реалізовуватись через впровадження особистісно-ціннісного матеріалу, що передбачав самопізнання, формування у молодших школярів позитивного ставлення до себе і навколишньої дійсності, засвоєння гуманістичних цінностей, розвиток творчих здібностей і уяви (Савченко, 2013).

Отже, на основі вищезазначеного впевнено стверджуємо, що Олександра Яківна створила теоретичне підґрунтя для реформування початкової освіти не лише на засадах особистісно-орієнтованого підходу, а й була ідейною натхненницею компетентнісної початкової освіти й розробницею системи ключових компетентностей, серед яких основоположною вважала «вміння вчитися».

3. Реформування початкової освіти в умовах Нової української школи.

У 2016 р. на потребу оновлення змісту освіти в Україні, її адаптацію до сучасних вимог, відповідності глобальним та європейським тенденціям виникає ідея створення «Нової української школи» (НУШ), яка була складовою великої освітньої реформи, що мала на меті створити заклад освіти, у якому буде приємно навчатись і який даватиме здобувачам не тільки знання, а й уміння застосувати їх у повсякденному житті. Підґрунтям цієї реформи були важливі документи, серед яких: Концепція розвитку початкової освіти (2016), Концепція Нової української школи (2016), Закон України «Про освіту» (2017), Державний стандарт початкової освіти (2018).

З метою наукового обґрунтування очікуваних змін стосовно початкової школи, під керівництвом Олександри Яківни було розроблено Концепцію розвитку початкової освіти (2016), у якій зазначались нові управлінські рішення щодо організації і режиму навчання, оновлення змісту освіти, впровадження нових технологій, засобів оволодіння вчителями навчально-ігровою комунікацією з молодшими школярами та ін. (Савченко, 2018).

Жвава дискусія освітянської спільноти щодо реалізації ідей цього документу підтвердила важливість реформування змісту початкової школи, осучаснення системи контролю та оцінювання. Зважаючи на це, під керівництвом академіка О. Савченко розпочинається нелегка творча праця зі створення нового покоління Державного стандарту початкової освіти (2018). Відповідно було переосмислено і мету початкової освіти, яка, як зазначала вчена, виразно відображає дитиноцентровану особистісно зорієнтовану спрямованість, а саме: всебічний розвиток дитини, її талантів, здібностей, компетентностей та наскрізних умінь відповідно до вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб, формування цінностей, розвиток самостійності, творчості та допитливості (Савченко, 2018).

Завдячуючи Олександрі Яківні, у цьому нормативному документі враховано кращий вітчизняний і зарубіжний досвід реалізації компетентнісного навчання; визначено мету, завдання і результати початкової освіти; синхронізовано бачення поняття «компетентність» із Законом України «Про освіту» (2017), яка інтерпретується як динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність молодшого школяра успішно соціалізуватися та здійснювати подальшу навчальну діяльність (Савченко, 2020).

Найбільшою інновацією у реформуванні нової початкової школи вчена вважала феномен нових результатів освіти. Академік О. Савченко наголошувала, що в новому Державному стандарті початкової освіти (2018) проектування змісту, у порівнянні з чинним, відбувалося принципово по-іншому – перевага надавалася інструментальним знанням, які є основою засвоєння способів дій; освітні результати ставали точкою відліку у визначенні змісту початкової освіти, а компетентнісний підхід виступав засобом досягнення іншої якості освіти (Савченко, 2019).

Ґрунтуючись на зазначених твердженнях та відповідно до завдань Нової української школи, під керівництвом академіка О. Савченко було розроблено Типову освітню програму для 1–4 класів закладів загальної середньої освіти, у якій поєднано предметне навчання з інтегрованими курсами; визначено очікувані резуль-

тати для кожного класу; коротко вказано відповідний зміст предмета чи інтегрованого курсу та наголошено на необхідності застосування формульованого і вербального оцінювання, що сприяє оволодінню здобувачами початкової освіти уміннями самооцінки і самоконтролю, які реалізують одну із провідних ідей НУШ – педагогіку партнерства (Типова освітня програма для 1–2 класів НУШ, 2022; Типова освітня програма для 3–4 класів НУШ, 2022).

У процесі розробки типових програм для нової початкової школи вчена знайшла нові наукові рішення (як запобігти перевантаженню учнів; як визначити основу змісту інтегрованих курсів; яку кількість галузей і що саме доцільно об'єднати; як забезпечити взаємозв'язок ключових і предметних компетентностей у кожній з галузей, враховуючи специфіку та пріоритети кожної), які відображали принципи Нової української школи, а саме: дитиноцентрованості і природовідповідності; узгодження цілей предмету (курсу) з очікуваними результатами і змістом; доступності і науковості змісту та практичної спрямованості результатів; наступності й перспективності змісту для розвитку дитини; логічної послідовності та достатності засвоєння учнями предметних компетентностей; взаємопов'язаного формування у кожній освітній галузі ключових і предметних компетентностей; можливостей реалізації вчителем змісту освіти на основі предметів або інтегрованих курсів; можливостей адаптації змісту програми до індивідуальних особливостей дітей; креативного використання програми залежно від умов навчання (Савченко, 2019; Онопрієнко, 2021).

Вважаємо, що типові програми, розроблені під керівництвом Олександри Яківни, є глибоким, стратегічно виваженим документом, який об'єднав найкращі ідеї вітчизняної освіти, дидактики та методики, є чітким дороговказом у реалізації компетентнісного змісту початкової освіти і забезпечує саме її якість, яка є пріоритетом у навчанні нового покоління українських школярів.

Академік О. Савченко була впевнена, що успіх модернізації початкової освіти залежить від реалізації дитиноцентрованої мети освіти,

ощадливого ставлення до здоров'я дітей, оптимізації змісту з позицій прогнозування й оцінювання компетентнісних результатів, забезпечення в усіх школах мобільного, розвивального середовища, співпраці з батьками, громадою; суттєвого піднесення соціального, матеріального і професійного статусу вчителя, його підготовки до роботи з новими програмами та навчально-методичними матеріалами, психологічної готовності до використання нових методик навчання та роботи з учнями, впровадження ідеї партнерства в освітньому процесі тощо (Савченко, 2018).

Таким чином, реалізацію принципу дитиноцентризму в усіх його вимірах і діяльнісного підходу було визначено базовими теоретичними положеннями конструювання змісту освіти, що здійснювався з урахуванням актуальних потреб сучасного молодшого школяра, його потенціалу для перспективного розвитку та готовності продовжувати навчання в базовій школі (Савченко, 2018).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, наукова спадщина академіка О. Савченко є свідченням наполегливої й натхненної діяльності на благо українського народу, розвитку освіти та добробуту України. Олександра Яківна сформулювала основи нової освітньої політики, де особливе місце належало модернізації початкової освіти на засадах особистісно-орієнтованих та компетентнісних підходів, реалізації ідеї дитиноцентризму, педагогіки партнерства, інноваційності та інклюзивності в НУШ. Її вагомий внесок у розвиток системи освіти на різних етапах становлення дозволяє стверджувати, що вчена сформувала позитивний імідж української освіти в контексті європейської та світової інтеграції.

«Створимо найкращу освіту – змінимо світ, у якому живемо ми і житимуть наші діти. Немає освіти – немає нації» – стверджувала Олександра Яківна. Подальші наукові пошуки будемо спрямовувати на більш детальне дослідження кожного з окреслених етапів проблеми модернізації початкової освіти за часів незалежності нашої держави у науковій спадщині академіка О. Савченко.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Березівська Л. Д. Внесок О. Я. Савченко в розвиток історико-педагогічної науки України. *Науковий простір академіка Олександри Савченко*. НАПН України, Ін-т педагогіки НАПН України, Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського; упоряд.: Кодлюк Я. П. та ін. Київ, 2012. С. 253–257.

2. Олександра Яківна Савченко. Уроки співпраці і спілкування: збірник матеріалів I Всеукраїнських педагогічних читань пам'яті О. Я. Савченко. Київ, 4 листопада 2021 р. / Укладач О. В. Онопрієнко. Київ : Педагогічна думка, 2021. 96 с.
3. Савченко О. Освіта має стати загальнодержавним пріоритетом. *Початкова школа*. 1997. №8. С. 1–3.
4. Савченко О. Покликання початкової школи. *Сучасні проблеми художньої освіти в Україні*. 2013. Вип. 8. С. 202–207.
5. Савченко О. У пошуках нової концепції школи першого ступеня навчання. *Початкова школа*. 1990. № 1. С. 2–7.
6. Савченко О. Упровадження компетентнісного підходу в початкову освіту: здобутки і нерозв'язані проблеми. *Рідна школа*. 2014. № 4–5. С. 12–16.
7. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи : підруч. для студ. пед. ф-тів. Київ : Грамота, 2012. 502 с.
8. Савченко О. Я. До питання про трансформацію початкової освіти в Україні на компетентнісні засади. *Педагогічна компаративістика і міжнародна освіта 2020 : глобалізований простір інновацій* : матеріали IV Міжнарод. наук.-практ. конф., Київ, 28 трав. 2020 р. Київ : Біла Церква, 2020. С. 274–275.
9. Савченко О. Я. Компетентнісний підхід як ресурс інноваційного розвитку шкільної освіти. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*. 2015. Вип. 33. С. 161–167.
10. Савченко О. Я. Модернізація початкової освіти: діалог з В. О. Сухомлинським. *Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія : Педагогічні науки*. 2018. Вип. 171. С. 17–23.
11. Савченко О. Я. Нові освітні результати як чинник модернізації початкової освіти. *Практична філософія і Нова українська школа* : зб. матеріалів доповідей Всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 16 трав. 2019 р. / за заг. ред. Н. П. Дічек. Київ : Пед. думка, 2019. С. 12–17.
12. Савченко О. Я. Початкова освіта в контексті ідей Нової української школи. *Рідна школа*. 2018. № 1–2. С. 3–8.
13. Савченко О. Я. Реформування змісту початкової освіти. *Початкова школа*. 1996. № 1. С. 4–8.
14. Типова освітня програма для 1–2 класів НУШ (розроблена під керівництвом О. Я. Савченко). URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli> (дата звернення 20.10.2023).
15. Типова освітня програма для 3–4 класів НУШ (розроблена під керівництвом О. Я. Савченко). URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli> (дата звернення 20.10.2023).

REFERENCES:

1. Bereziv's'ka, L. D. (2012). Vnesok O. Ya. Savchenko v rozvytok istoryko-pedahohichnoyi nauky Ukrayiny [Contribution of O. Ya. Savchenko to the Development of Historical-Pedagogical Science in Ukraine]. *Naukovyyi prostir akademika Oleksandry Savchenko – Scientific space of Academician Oleksandra Savchenko*. Kodlyuk Y. P. ta in. (Ed.). Kyiv [in Ukrainian].
2. Onoprienko, O. V. (Eds.). (2021). *Oleksandra Yakivna Savchenko. Uroky spivpratsi i spilkuvannya – Oleksandra Yakivna Savchenko. Lessons of cooperation and communication: a collection of materials of the 1st All-Ukrainian pedagogical readings in memory of O. Ya. Savchenko*. Kyiv: Pedahohichna dumka [in Ukrainian].
3. Savchenko, O. (1997). Osvita maye staty zahal'nodержavnym priorytetom [Education should become a national priority]. *Pochatkova shkola – Elementary school*, 8, 1–3 [in Ukrainian].
4. Savchenko, O. (2013). Poklykannya pochatkovoyi shkoly [Primary school vocation]. *Suchasni problemy khudozhn'oyi osvity v Ukrayini – Contemporary problems of art education in Ukraine*, 8, 202–207 [in Ukrainian].
5. Savchenko, O. (1990). U poshukakh novoyi kontseptsiyi shkoly pershoho stupenya navchannya [In search of a new school concept of the first degree of education]. *Pochatkova shkola – Elementary school*, 1, 2–7 [in Ukrainian].
6. Savchenko, O. (2014). Uprovadzhennya kompetentnysnogo pidkhodu v pochatkovu osvitu : zdobutky i nerozv'yazani problemy [Implementation of the competency-based approach in primary education : achievements and unresolved issues]. *Ridna shkola – Native school*, 4–5, 12–16 [in Ukrainian].
7. Savchenko, O.Ya. (2012). *Dydaktyka pochatkovoyi shkoly* [Didactics of primary school]: pidruch. dlya stud. ped. f-tiv. Kyiv: Hramota [in Ukrainian].
8. Savchenko, O.Ya. (2020). Do pytannya pro transformatsiyu pochatkovoyi osvity v Ukrayini na kompetentnysni zasady [To the question of the transformation of primary education in Ukraine on the basis of competence]. *Pedahohichna komparatyvistyka i mizhnarodna osvita 2020: hlobalizovayu prostir innovatsiy – Pedagogical comparative studies and international education 2020: the globalized space of innovation: materials of the 4th International science and practice conf.* (pp. 274–275). Kyiv: Bila Tserkva [in Ukrainian].

9. Savchenko, O.Ya. (2015). Kompetentnisnyy pidkhid yak resurs innovatsiynoho rozvytku shkil'noyi osvity [Competence approach as a resource of innovative development of school education]. *Naukovyy visnyk Izmayil's'koho derzhavnoho humanitarnoho universytetu – Scientific Bulletin of the Izmil State Humanitarian University*, 33, 161–167 [in Ukrainian].

10. Savchenko, O.Ya. (2018a). Modernizatsiya pochatkovoyi osvity: dialoh z V. O. Sukhomlyns'kym [Modernization of primary education: dialogue with V. O. Sukhomlynskyi]. *Naukovi zapysky Tsentral'noukrayins'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka. Seriya : Pedahohichni nauky – Scientific notes of the Central Ukrainian State Pedagogical University named after Volodymyr Vinnichenko. Series: Pedagogical sciences*, 171, 17–23 [in Ukrainian].

11. Savchenko, O. Ya. (2019). Novi osvitni rezul'taty yak chynnyk modernizatsiyi pochatkovoyi osvity [New educational results as a factor in the modernization of primary education]. *Praktychna filozofiya i Nova ukrayins'ka shkola – Practical philosophy and the New Ukrainian school: coll. materials of reports of the All-Ukrainian science and practice conference.* (pp. 12-17). Kyiv: Ped. Dumka [in Ukrainian].

12. Savchenko, O.Ya. (2018b). Pochatkova osvita v konteksti idey Novoyi ukrayins'koyi shkoly [Primary education in the context of the ideas of the New Ukrainian School]. *Ridna shkola – Native school*, 1–2, 3–8 [in Ukrainian].

13. Savchenko, O.Ya. (1996). Reformuvannya zmistu pochatkovoyi osvity [Reforming the content of primary education]. *Pochatkova shkola – Elementary school*, 1, 4–8 [in Ukrainian].

14. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. (2022). *Typova osvitnya prohrama dlia 1–2 klasiv NUSh (rozrobleni pid kerivnytstvom O. Ya. Savchenko)* [Typical educational program for grades 1–2 of the NUS (developed under the leadership of O. Ya. Savchenko)]. Nova ukrainska shkola – New Ukrainian school. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli>. (accessed 28.09.2023) [in Ukrainian].

15. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. (2022). *Typova osvitnya prohrama dlia 3–4 klasiv NUSh (rozrobleni pid kerivnytstvom O. Ya. Savchenko)* [Typical educational program for grades 3–4 of the NUS (developed under the leadership of O.Ya.Savchenko)]. Nova ukrainska shkola – New Ukrainian school. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli>. (accessed 28.09.2023) [in Ukrainian].